

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ Γ΄ ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΚΑΙ Δ΄ ΤΑΞΗΣ
ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΤΕΤΑΡΤΗ 17 ΙΟΥΝΙΟΥ 2020 -
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

Α. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια Β1,5-7, Β6, 9-10

A1.

1. Λάθος
2. Σωστό
3. Σωστό
4. Λάθος
5. Λάθος

B1. Ο Αριστοτέλης τεκμηριώνει τη θέση του ότι η αρετή είναι αποτέλεσμα άσκησης, αναφέροντας ό,τι συμβαίνει μέσα στις οργανωμένες πόλεις, όπου οι πολίτες εθίζονται στην ηθική πράξη (πολιτική διάσταση της αρετής). Αυτό το έργο το αναλαμβάνουν οι νομοθέτες. Αυτοί ορίζουν τους κανόνες της κοινωνικής ζωής και της πρέπουσας συμπεριφοράς και εθίζουν τους πολίτες στην άσκηση της αρετής, για να γίνουν ενάρετοι. Η λέξη που έχει ιδιαίτερο νοηματικό βάρος είναι η μετοχή «εθίζοντες». Με αυτή υπογραμμίζει την ευθύνη των νομοθετών. Η ουσία του επιχειρήματος είναι ότι αν η ηθική αρετή υπήρχε εκ φύσεως στον άνθρωπο, θα ήταν άτοπο οι νομοθέτες να ενεργούν με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή να προσπαθούν με τους νόμους να εξασκήσουν και να εθίσουν τους πολίτες στην ηθική αρετή.

Ο Αριστοτέλης με ένα επαγωγικό συλλογισμό καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, αν δεν ήταν απαραίτητη η άσκηση σε κάποια τεχνική δραστηριότητα και στην ηθική αρετή, δε θα ήταν αναγκαία η διδασκαλία και έτσι όλοι θα γίνονταν καλοί ή κακοί από μόνοι τους. Επομένως αντιλαμβανόμαστε ότι όλοι έχουν ανάγκη εκπαίδευσης. Όσοι λάβουν την ορθή παιδεία και τη συνετή καθοδήγηση από

το διδάσκοντα, θα ασκηθούν στα ηθικά έργα, αφού μάθουν τους κανόνες της αρετής και τον τρόπο εφαρμογής τους, και θα γίνουν ενάρετοι.

Πιο συγκεκριμένα:

- **α' προκείμενη:** «Μαρτυρεῖ... ἀγαθούς».
- **β' προκείμενη:** «ἐκ γάρ τοῦ κιθαρίζειν... κιθαρισταί».
- **γ' προκείμενη:** «ἐκ μὲν γάρ... κακοί».
- **Συμπέρασμα:** «Εἰ γάρ μή οὕτως... κακοί». (Επαγωγικός συλλογισμός)

Αν η ηθική αρετή υπήρχε εκ φύσεως, οι άνθρωποι θα ήταν από μόνοι τους καλοί ή κακοί και δεν θα είχαν την ανάγκη του διδάσκοντα να τους καθοδηγεί προς τις σωστές πράξεις. Ο υποθετικός λόγος εἰ + οριστική ιστορικού χρόνου → απόδοση δυνητική οριστική, εκφράζει το μη πραγματικό και υπηρετεί την πρόθεση του Αριστοτέλη να δείξει το αδύνατο του πράγματος, δηλαδή να είναι οι άνθρωποι καλοί ή κακοί απ' τη γέννησή τους.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με την ηθική αρετή. Όταν δηλαδή ο άνθρωπος κάνει ηθικές ενέργειες τότε καλλιεργεί την ηθική αρετή, όταν όμως κάνει ανήθικες πράξεις, γίνεται ανήθικος. Ο Αριστοτέλης συχνά χρησιμοποιεί την αντίθεση «γένεσις – φθορά» (γίνεται – φθείρεται), που είναι θεμελιώδης στη φιλοσοφική σκέψη. Ο Αριστοτέλης αναλύει αυτό το δομικό αντιθετικό ζεύγμα στο έργο του : «Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς», όπου δέχεται ότι η φθορά μιας ουσίας ισοδυναμεί με τη γένεση μιας άλλης και το αντίστροφο. Άλλωστε όλα τα όντα και οι καταστάσεις ακολουθούν την πορεία: γένεση – αύξηση – τελείωση – παρακμή – φθορά/ θάνατος.

Η προαναφερθείσα φράση, ότι δηλαδή κάθε αρετή γεννιέται και φθείρεται με τον ίδιο τρόπο εκ πρώτης όψεως φαίνεται παράδοξη. Ο φιλόσοφος υποστηρίζει ότι, με την ίδια διαδικασία, δηλαδή με την άσκηση και τον εθισμό άλλοι γίνονται καλοί και άλλοι κακοί. Αμέσως παρακάτω θα δείξει ότι η άσκηση και ο εθισμός δεν οδηγούν πάντοτε σε θετικά αποτελέσματα, αλλά αυτά εξαρτώνται από την ποιότητα και τον εύστοχο τρόπο επιτέλεσης μιας πράξης.

B2. Ο Αριστοτέλης αρχίζει με έναν υποθετικό συλλογισμό: α) Αν κάθε επιστήμη (=τέχνη/ τεχνική δεξιότητα) εκπληρώνει σωστά το έργο της αποβλέποντας στο μέσο («Εἰ δὴ... ἔργα») β) και αν η αρετή είναι ακριβέστερη και ανώτερη από κάθε τέχνη («ἢ δ' ἀρετή... φύσις») τότε (συμπέρασμα) πολύ περισσότερο η ηθική αρετή θα πρέπει να έχει ως στόχο της τη μεσότητα (: «τοῦ μέσου... στοχαστική»).

Η επιστήμη επιτελεί σωστά τα έργα της με τη βοήθεια του «πρός ἡμᾶς» μέσου, γι' αυτό συνηθίζουμε να λέμε ότι δεν μπορούμε να αφαιρέσουμε από τα τέλεια έργα τίποτε ἢ να προσθέσουμε χωρίς να τα καταστρέψουμε. Αυτό συμβαίνει επειδή τα «εὖ ἔχοντα ἔργα» τα δημιουργεί ο τεχνίτης μετά από σκέψη και εναγώνια προσπάθεια να αποφύγει την υπερβολή και την ἔλλειψη. Τα δύο αυτά άκρα αντιμάχονται την τελειότητα, ενώ η μεσότητα είναι σύμμαχος και προστάτης της. Γι' αυτό και οι «ἀγαθοί» τεχνίτες επιδιώκουν τη μεσότητα.

Οπωσδήποτε, κάθε επιστήμη και κάθε τέχνη περατώνει επιτυχώς το έργο της, όταν το δημιουργεί κατά το πρότυπο της μεσότητας και με στραμμένη την προσοχή προς αυτήν («προς τὸ μέσον βλέπουσα καί εἰς τοῦτο ἄγουσα τὰ ἔργα»).

Η τέχνη και η αρετή έχουν τη δυνατότητα δημιουργίας κάποιας μορφής. Η τέχνη μορφοποιεί το υλικό της και η αρετή δίνει μορφή στην προσωπικότητα, την ουσία του ανθρώπου.

Η αρετή, όμως, είναι ανώτερη και ακριβέστερη από την τέχνη, γιατί μορφοποιεί στην ουσία του τον άνθρωπο, μορφοποιεί την ψυχή (δηλαδή τη φύση) του ανθρώπου και τον οδηγεί στην τελείωση, στην ολοκλήρωση, αφού είναι η ενεργητική εκείνη ψυχική διάθεση που οδηγεί την ανθρώπινη οντότητα στην πραγμάτωση του φυσικού της προορισμού. Έτσι, η ανθρώπινη ψυχή φτάνει στο «τέλος» της, την αποκορύφωσή της με την αρετή, δηλαδή η αρετή είναι η τελειότητα της ψυχής. Επίσης δέχεται ότι από τη φύση οι άνθρωποι έχουν την ικανότητα να δεχτούν τις αρετές και ότι «τελειοῦνται» στην αρετή, φτάνουν στην τελείωση «διά τοῦ ἔθους». Αντίθετα, η τέχνη δημιουργεί έργα, τα οποία, ως ανθρώπινα δημιουργήματα ὕστερα από σκέψη, «ἔξις μετά λόγου ἀληθοῦς ποιητική», έχουν κάτι το παρακινδυνευμένο, το υποκειμενικό και μένουν αμετάβλητα, δεν εξελίσσονται.

Στο συμπέρασμα του συλλογισμού ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τη δυνητική ευκτική για να εκφράσει κάτι που είναι δυνατό να γίνει στο παρόν ή στο μέλλον, κάτι πιθανό, ενδεχόμενο και όχι βέβαιο. Αποφεύγει έτσι τον κατηγορηματικό χαρακτήρα που θα είχε η πρόταση, αν το ρήμα ήταν σε έγκλιση οριστική, η οποία εκφράζει κάτι σίγουρο, πραγματικό. Η δυνητική ευκτική δεικνύει την έλλειψη εγωισμού, τη συγκαταβατικότητα, το σεβασμό της προσωπικότητας του άλλου, την ηπιότητα και τη μετριοπάθεια του χαρακτήρα του Αριστοτέλη, ο οποίος δε θέλει να είναι απόλυτος.

B3.

- α. Λάθος
- β. Λάθος
- γ. Λάθος
- δ. Λάθος
- ε. Σωστό

B4.

- θέμα → νομοθέται
- συνήθεια → έθίζονται
- ψυχοφθόρος → φθείρεται
- ανούσιος → έστιν
- ανεκτός → είχεν
- αβλεψία → βλέπουσα
- ασωτία → σωζούσης
- άρρηκτος → λέγω
- αφαίρεση → άφελεϊν
- βολίδα → υπερβολήν

B5.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ Πλάτων, Πρωταγόρας 324D

Διαφορά αντίληψης σχετικά με τη διδασκαλία της ηθικής αρετής

Πρωταγόρας	Αριστοτέλης
Αναφέρεται στη διδασκαλία αλλά κυρίως εστιάζει στην ποινή, την τιμωρία σαν μέσο διδασκαλίας της πολιτικής αρετής («και αν... τιμωρία»).	Προηγείται η συνετή καθοδήγηση και διδασκαλία και ακολουθεί ο εθισμός του ατόμου στην ηθική αρετή, αφού πρώτα με επιμονή και υπομονή επαναλάβει την ανάλογη ηθική πράξη («Μαρτυρεῖ... ἀγαθούς» και «Εἰ γάρ... κακοί»).

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ξενοφών, Πόροι V, 11-13, (OXFORD CLASSICAL TEXTS)

Στο παρακάτω απόσπασμα του διδακτικού έργου «Πόροι ἢ περί προσόδων» ο Ξενοφών συνδέει την οικονομική ευημερία της Αθήνας με τα αγαθά της ειρήνης.

Γ1. Μετάφραση:

και αν κανείς με ρωτήσει· και βέβαια, αν κάποιος αδικεί την πόλη, λες ότι πρέπει να κάνουμε ειρήνη μαζί του; δεν θα το έλεγα· αλλά περισσότερο υποστηρίζω ότι πολύ γρηγορότερα θα τους τιμωρούσαμε, αν δεν αδικούσαμε κανέναν· γιατί δεν θα είχαν κανένα σύμμαχο.

Γ2. Κατά τον Ξενοφώντα η ειρήνη έχει περισσότερα πλεονεκτήματα έναντι του πολέμου, όσον αφορά την οικονομική ευημερία της πόλη. Πιο συγκεκριμένα, παλαιότερα, τον καιρό της ειρήνης είχαν εισρεύσει πάρα πολλά χρήματα στην πόλη, ενώ κατά τη διάρκεια του πολέμου όλα αυτά κατασπαταλήθηκαν. Επιπλέον, εξαιτίας του πολέμου πολλά από τα ήδη υπάρχοντα έσοδα εξαφανίστηκαν και όσα εισέρευσαν δαπανήθηκαν σε ποικίλες σπατάλες. Αντίθετα, την περίοδο της ειρήνης είχαν αυξηθεί τα έσοδα και ήταν δυνατόν στους πολίτες να τα διαχειριστούν όπως ήθελαν.

Γ3. α.

- ἐκλιπούσας → ἐξέλειπες
- εἰσελθούσας → εἰσῆεις/ εἰσῆεισθα
- καταδαπανηθείσας → κατεδαπανῶ

β.

- μᾶλλον → θετικός: μάλα
υπερθετικός: μάλιστα
- θᾶπτον → θετικός: ταχύ/ τάχα/ ταχέως
υπερθετικός: τάχιστα

Υ.

- τις → τισί(ν)
- προσόδους → αί πρόσσοδοι
- πολίταις → τοῦ πολίτου

Γ4.

α.

- ἡ εἰρήνην: β' ὀρος σύγκρισης ἀπὸ το «κερδαλεώτερον». Εκφέρεται με ἡ και ομοιόπτωτα με τον α' ὀρο σύγκρισης: «πόλεμον». Το «εἰρήνην» εἶναι, ἐπίσης, υποκείμενο του ἀπαρεμφάτου «εἶναι», ἀφού συνδέεται παρατακτικά με το διαζευκτικό ἢ με το ἄλλο υποκείμενο: «πόλεμον».
- ταῦτα: Υποκείμενο του ρήματος «κριθείη», αττική σύνταξη
- τῶν προσόδων: ονοματικός ἐτερόπτωτος προσδιορισμός, γενική διαιρετική στο «πολλάς»
- ἄγειν: υποκείμενο του ἀπρόσωπου ρήματος «χρή», τελικό ἀπαρέμφατο.

β.

- ἀνενεχθέντα: κατηγορηματική μετοχή, συνημμένη στο ἀντικείμενο του ρήματος «εὐρήσει», το «χρήματα». Εἶναι κατηγορηματική γιατί ἐξαρτάται ἀπὸ ρήμα που δηλώνει εὐρεση/ ἀνακάλυψη/ διαπίστωση/ ἔλεγχο και μεταφράζεται με «ὅτι» ἢ «να»

γ.

- Πολύ θᾶπτον ἂν ἐτιμωρούμεθα αὐτούς, εἰ μηδένα ὑπάρχομεν ἀδικοῦντες.

Επιμέλεια: Κολοκυθά Δήμητρα
Μαντουβάλου Μ. Ηλιόχαρη
Μανωλάκη Αγγελική